

І. А. Грабчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет "Житомирська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3664-7765>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.62

ПРИНЦИПИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

I. Hrabchuk,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Information Systems in Management and Accounting,
Zhytomyr Polytechnic State University

PRINCIPLES OF FINANCIAL MONITORING

У статті систематизовано погляди науковців до принципів фінансового моніторингу. Обґрунтовано основні причини неоднозначності щодо принципів фінансового моніторингу, які полягають як в наявності різних підходів до трактування поняття принципу та встановлення його співвідношення з суміжними категоріями, так і у виділенні декількох підходів до визначення самого фінансового моніторингу (юридичного та фінансового), його розгляді в широкому та вузькому значенні.

Запропоновано здійснити поділ принципів фінансового моніторингу на загальні (науковість, об'єктивність, незалежність, комплексність, системність, плановість, оперативність, ефективність) та спеціальні (застосування ризик-орієнтованого підходу, координованість, доступність, співробітництво та захист). Реалізація наведених принципів фінансового моніторингу робить його ефективним інструментом протидії відмиванню коштів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму.

The theory of financial monitoring is not fully disclosed. In order to solve the problems of preventing and countering the legalization of income and the financing of terrorism, financial monitoring is necessary, the principles of which must be established at the legislative level. The need for a clear formulation of the subject, goal, task and other parameters of financial monitoring is substantiated.

The purpose of the article is to generalize the principles of financial monitoring as a basis for its implementation. In the research process, such methods as generalization, systematization, comparative analysis, and grouping were used. The theoretical basis of the study was the works of scientists devoted to the specified problem.

The main reasons for ambiguity regarding the principles of financial monitoring are substantiated: 1) the presence of different approaches to the interpretation of the concept of principle and establishing its relationship with adjacent categories; 2) selection of several main approaches (legal and financial) to the definition of the concept of financial monitoring, its consideration in a broad and narrow sense.

It was established that the understanding of financial monitoring from a financial approach requires taking into account the fundamental principles of financial control, and from a legal one — taking into account special ones defined by current legislation. They determine the important directions, features and properties of this process. It is proposed to divide the principles of financial monitoring into general (scientific, objectivity, independence, complexity, systematicity, planning, promptness, efficiency) and special (application of a risk-oriented approach, coordination, availability, coope-

ration and protection). General principles are related to the nature of financial monitoring and take into account those principles inherent in many sciences, and specific principles are determined by the methodological features of financial monitoring. Implementation of the above principles of financial monitoring makes it an effective tool for combating money laundering and terrorist financing.

Ключові слова: принцип, фінансовий моніторинг, тероризм, відмивання коштів, фінансування тероризму.

Key words: principle, financial monitoring, terrorism, money laundering, terrorist financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Не дивлячись на значну публікаційну активність з питань фінансового моніторингу, теорія фінансового моніторингу не розкрита повною мірою, зокрема це стосується його принципів та інструментів. Актуальність дослідження саме цих питань зумовлена необхідністю чітких формулювань щодо предмету, мети, завдань, ефективності та інших параметрів здійснення фінансового моніторингу. Науковці також наголошують на необхідності врегулювання теоретичних засад фінансового моніторингу та вказують, що для вирішення проблем запобігання легалізації необхідний "ефективний, дієвий, неупереджений та своєчасний державний фінансовий моніторинг, завдання та принципи здійснення якого повинні бути закріплені на законодавчому рівні" [7]. Вищенаведене підкреслює актуальність теми та необхідність проведення дослідження в даному напрямі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади фінансового моніторингу, зокрема і висвітлення окремих принципів фінансового моніторингу, розкривалися в працях таких науковців, як А. Акритов, С. Єгоричева, С. Леонов, І. Коломієць, О. Куришко, О. Плахотнік, Б. Сюркало, М. Уткіна, Н. Швець. Проте, враховуючи різні підходи до трактування фінансового моніторингу, це питання потребує комплексного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в узагальненні принципів фінансового моніторингу як основи його здійснення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розкриття принципів фінансового моніторингу повинно відбуватися на основі систематизації підходів науковців до вирішення даного питання. Так, Б.І. Сюркало, розкриваючи особливості методології фінансового моніторингу, наводить і принципи, на яких вона повинна базуватися, зокрема: принцип об'єктивної необхідності використання фінансового аналізу і прогнозування для початкового етапу управління фінансами; принцип комплексності; принцип ефективності; принцип науковості [6, с. 35].

Аналізуючи наведені принципи, слід наголосити на тому, що науковець розглядає фінансовий моніторинг в широкому значенні "як єдину систему безперервного збору, систематизації та обробки інформації і побудування на її основі прогнозних показників діяльності з метою прийняття управлінських рішень" [6, с. 34]. Саме тому жодних особливостей щодо протидії легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму не визначено. Оцінюючи зміст принципів, наведених Б.І. Сюркало, можемо стверджувати, що вони деталізують організацію фінансового моніторингу, причому чотири перших стосуються тільки рівня суб'єкта господарювання.

Аналізуючи розвиток принципів фінансового моніторингу інвестиційних проєктів в системі трансформаційних перетворень промислових підприємств, О. Плахотнік виділяє положення, які характеризують весь процес управління, а не тільки його частину — моніторинг. При цьому науковець зазначає на необхідності дотримання принципів раціонального фінансування діяльності підприємств у системі фінансового моніторингу інвестиційних проєктів [10]. Тим самим О. Плахотнік не виділяє специфічних принципів, а вказує на можливості використання для фінансового моніторингу (яке науковець розглядає в широкому значенні) тих, які притаманні іншим процесам.

Українські дослідники С.В. Леонов та О.О. Куришко, описуючи особливості побудови системи внутрішнього фінансового моніторингу в фінансово-кредитних установах небанківського типу, виділяють ряд принципів діяльності відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу [5]. Так, науковці, не описуючи самої сутності, вказують на можливість реалізації принципів оперативності та превентивності фінансових важелів, а також принципу незалежності відповідального працівника.

Аналізуючи підходи до визначення принципів фінансового моніторингу, доцільно враховувати і підходи до трактування самого фінансового моніторингу, який найчастіше розглядається і як складова фінансового контролю (фінансовий підхід), і як інструментарій протидії злочинним фінансовим операціям (юридичний підхід). Саме тому доволі часто науковці роблять акцент на той чи інший підхід, що зумовлено метою їх дослідження.

Як правило, при здійсненні фінансового контролю виходять з таких основних принципів, як законність, незалежність, об'єктивність, відповідальність, гласність, системність [2], які доволі часто згадують при визна-

ченні принципів фінансового моніторингу. Так, М.С. Уткіна визначає 10 основних принципів фінансового моніторингу, серед яких: законності; об'єктивності та реальності; незалежності; загальності; системності; принцип застосування ризик-орієнтованого підходу; пріоритетності захисту законних інтересів громадян, суспільства і держави, від шкоди, заподіяної внаслідок легалізації "злочинних доходів"; координованості взаємодії, співпраці та співробітництва органів, що здійснюють фінансовий моніторинг як на національному, так і міжнародному рівнях; таємності інформації, отриманої внаслідок здійснення фінансового моніторингу; збереження, захисту інформації та повноти, актуальності та своєчасності інформаційного обміну [8, с. 307 — 308]. Наведений перелік містить як загальні принципи, які лежать в основі будь-якої форми контролю, так і специфічні, які враховують особливості, пов'язані саме зі сферою протидії відмиванню доходів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Коломієць І.В., наголошуючи на тому, що принципи, що регламентують діяльність суб'єктів державного фінансового моніторингу, не затверджені на законодавчому рівні, пропонує закріпити такі: "1) реалізація своїх повноважень у межах компетенції у тісній співпраці з Кабінетом Міністрів України, правоохоронними та іншими державними органами; 2) вжиття невідкладних заходів щодо попередження й усунення виявлених правопорушень, вирішення питань про відповідальність осіб, які порушили законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму; 3) неухильне дотримання законності, охорона й захист інтересів держави та суспільства, прав і свобод громадян" [4, с. 168].

Єгоричева С.Б., узагальнюючи зарубіжний досвід, наводить такі принципи, на яких базується система заходів протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму:

- встановлення мінімального розміру суми фінансової операції, понад який вона підлягає реєстрації з метою подальшої перевірки;

- застосування ряду ознак, за якими визначається належність операцій до числа тих, що здійснюються для відмивання коштів або фінансування тероризму;

- покладання відповідальності за інформування правоохоронних або контролюючих органів щодо підозрілих трансакцій на визначених суб'єктів;

- встановлення органу, що набуває статусу підрозділу фінансової розвідки [3, с. 47].

Ставлячи в своєму дослідженні за мету визначити "цілі, завдання, засоби досягнення, методи, важелі, інструменти, процедури, та принципи фінансового моніторингу" [9], Н.Р. Швець та А.А. Акритов не наводять саме принципів, проте значну увагу приділяють інструментарію фінансового моніторингу, до якого відносять: належну ідентифікацію та верифікацію клієнтів; встановлення кінцевих бенефіціарних власників; заходи перевірки неприбуткових операцій; заходи перевірки іноземних фінансових установ під час встановлення (підтримання) кореспондентських відносин; додаткові заходи щодо перевірки політично значущих осіб; відмову від встановлення (підтримання) ділових відносин;

зупинення / поновлення фінансових операцій; замороження / розмороження активів; заходи щодо переказу коштів; встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій. Цей перелік хоча і є досить детальним, проте, як і вказують самі науковці, не вичерпним.

Систематизуючи підходи науковців до виділення принципів фінансового моніторингу, можемо стверджувати, що більшість вказує на специфічні, які характеризують сферу протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Причому не завжди автори використовують одне і те саме поняття для означення того і самого принципу. Так, С.Б. Єгоричева вказує на такому принципі, як розробка та введення в дію переліку ознак, що дозволяють визначити, чи відноситься здійснена операція до тих, які здійснюються для відмивання коштів або фінансування тероризму, а Н.Р. Швець та А.А. Акритов зазначають, що встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій виступають інструментами фінансового моніторингу. Така неоднозначність зумовлена відсутністю єдності розуміння самого поняття принципу та його узгодження з суміжними категоріями.

В філософських словниках наводяться такі підходи до визначення поняття принципу: "1) вихідне, засадове положення певної наукової галузі, теорії, вчення тощо; 2) внутрішнє переконання людини, максима її свідомості або поведінки; 3) конститутивні й регулятивні правила пізнання, дослідження" [1, с. 187]. Наведені варіації охоплюють різноманітні сфери, а також дозволяють визначити широкий підхід до трактування досліджуваного поняття як певні основи, положення, засади, так і вузький як правила, вимоги.

Враховуючи вузьку спрямованість нашого дослідження, принцип фінансового моніторингу представимо як певну вимогу, яка охоплює всю сукупність дій з виявлення незаконно отриманих доходів та фінансування тероризму.

Вважаємо за доцільне поділяти принципи фінансового моніторингу на загальні та специфічні (рис. 1). Причому перші — пов'язані з природою фінансового моніторингу та враховують ті принципи, які притаманні багатьом наукам, а специфічні — визначаються саме методичними особливостями фінансового моніторингу.

Науковість як принцип фінансового моніторингу означає насамперед використання методології наукового дослідження, що включає в себе як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Крім того, слід враховувати, що категоріально-понятійний апарат економічної науки доволі великий, тому суб'єкт проведення фінансового моніторингу повинен використовувати адекватну наукову термінологію. Досліджуючи певні операції, виявляючи закономірності їх даних, важливо здійснювати це з наукових позицій, робити висновки та надавати пропозиції, які містять корисні знання щодо можливості застосування нових інструментів.

Науковий підхід проявляється в необхідності систематизувати виявлені недоліки в нормативно-правових документах в частині фінансового моніторингу, знайти можливості їх усунення в рамках чинного законодавства, а у разі відсутності відповідного механізму — розробити та подати його модель. З принципом науковості безпосередньо пов'язаний такий принцип, як об'єк-

тивність. Адже об'єктивність фактичного стану речей залежить від документального підґрунтя. Так, сутність принципу об'єктивності розкривається через обов'язковість наявності доказів під час проведення фінансового моніторингу.

Крім того, органи фінансового моніторингу повинні бути незалежними у прийнятті рішень щодо аналізу інформації про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу. Це і характеризує принцип незалежності.

Одними з важливих принципів, які необхідно враховувати як при організації, так і при здійсненні фінансового моніторингу, є принципи комплексності та плановості.

Перший проявляється у всебічному охопленні джерел інформації здійсненої фінансової операції, взаємопов'язаній системі цілей та завдань фінансового моніторингу, а також у повному результаті, представленому вичерпним переліком можливих рішень.

Принцип комплексності тісно пов'язаний з принципом системності, який передбачає упорядкування елементів, де місце кожного елемента зумовлено його значимістю та характером взаємовідносин з іншими елементами. При формуванні фінансового моніторингу слід виходити з його характеристики як системи, суб'єкти якої здійснюють свою діяльність, дотримуючись законодавчих вимог щодо її методології. З даної характеристики випливає і принцип законності, адже органи фінансового моніторингу повинні керуватись у своїй діяльності законодавчими документами та нормативно-правовими актами, а також діяти у межах їх компетенції.

Плановість фінансового моніторингу як принципу передбачає регулярність та терміновість його проведення, зокрема нагляд у сфері запобігання та протидії за діяльністю суб'єктів фінансового моніторингу здійснюється шляхом проведення планових та позапланових перевірок.

Принцип оперативності проведення фінансового моніторингу відображає динамічну властивість цієї діяльності і є дуже важливим з точки зору своєчасності реагування на виявлені порушення в даній сфері. Від оперативності фінансового моніторингу залежить швидкість прояву та нейтралізації різних негативних економічних, політичних, соціальних та інших наслідків.

Принцип ефективності є важливим при організації будь-яких процесів, адже дозволяє оцінити результати в порівнянні з понесеними витратами. Суперечливим є використання механізму вимірювання цієї ефективності, до цього часу між науковцями ведуться дискусії щодо вирішення даного питання.

Здійснення фінансового моніторингу базується на закріплених в нормативно-правових документах або тих, які впливають з їх змісту, принципах, що визначають важливі напрями, риси та властивості даного процесу. Тому в межах фінансового моніторингу можна виділити і ряд спеціальних принципів, що дозволяє відобразити особливості та акцентувати увагу на фінансовому моніторингу як на інструменті протидії відмиванню коштів, отриманих нелегальним шляхом, та фінансуванню теро-

Рис. 1. Запропонований поділ принципів фінансового моніторингу

ризму. Саме ці спеціальні принципи є частиною принципів запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, визначеним чинним законодавством, зокрема ст. 3 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення".

Отже, розкривши загальні (універсальні) принципи, зупинимося також і на спеціальних:

— застосування ризик-орієнтованого підходу під час проведення фінансового моніторингу. Сутність даного підходу полягає в тому, що при здійсненні фінансового моніторингу відповідні органи повинні виявляти, оцінювати та розуміти ризики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, а також вживати відповідні заходи для управління ризиками у спосіб та в обсязі, які забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня;

— координованості взаємодії учасників. Принцип координованості фінансового моніторингу передбачає насамперед зв'язок між суб'єктами фінансового моніторингу різних рівнів, повноваження яких розподілені залежно від функцій, які їм відведені в системі державного управління;

— співробітництва та взаємодії у сфері запобігання та протидії з іноземними державами, їх компетентними органами, міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у зазначеній сфері;

— доступності суб'єктам фінансового моніторингу інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу. Доступність інформації визначається рідними факторами, зокрема детальним відбором змісту, використанням ефективної системи його вивчення, раціональних методів роботи тощо;

— захисту суб'єктів фінансового моніторингу та їх працівників від погроз та інших негативних чи дискримінаційних дій, пов'язаних з виконанням вимог законодавства.

Представлений перелік принципів проведення фінансового моніторингу не можна вважати вичерпним. Проте важливо, щоб у ході проведення фінансового моніторингу було дотримано наведених принципів, інакше результати процедури не будуть дієвими в боротьбі з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму.

ВИСНОВКИ

Неоднозначність щодо принципів фінансового моніторингу зумовлена, по-перше, різними підходами до трактування поняття принципу та встановлення його співвідношення з суміжними категоріями, а по-друге, з наявністю декількох підходів до визначення самого фінансового моніторингу. Так, його розуміння з фінансового підходу вимагає врахування основоположних принципів фінансового контролю, а з юридичного – врахування спеціальних, визначених чинним законодавством. Загальні принципи фінансового моніторингу базуються на науковості, об'єктивності, незалежності, комплексності, системності, плановості, оперативності та ефективності. Спеціальні принципи зумовлені особливостями організації та методики фінансового моніторингу та враховують застосування ризик-орієнтованого підходу, координованість, доступність, співробітництво та захист суб'єктів. Реалізація наведених принципів фінансового моніторингу робить його ефективним інструментом протидії фінансуванню тероризму.

Література:

1. Бліхар В.С., Козловець М.А., Горохова Л.В., Федоренко В.В., Федоренко В.О. Філософія: словник термінів та персоналій. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.
2. Войтенко В.В. Види і принципи фінансового контролю в системі державного управління. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1560>.
3. Єгоричева С.Б. Організація фінансового моніторингу в банках: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2014. 292 с.
4. Коломієць І.В. Державний фінансовий моніторинг в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення. Форум права. 2010. № 1. С. 164—169.
5. Леонов С.В., Куришко О.О. Побудова системи внутрішнього фінансового моніторингу в фінансово-кредитних установах небанківського типу. Бізнес-навігатор. 2011. №4 (25). С. 119—123.
6. Сюркало Б.І. Методологічні засади організації фінансового моніторингу. Вісник Української академії банківської справи. 2003. № 2. (15). С. 34—37.
7. Сюркало Б.І. Напрями вдосконалення системи державного фінансового моніторингу. Ефективна економіка. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=779>
8. Уткіна М.С. Щодо сутності та принципів фінансового моніторингу. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 20—21 травня 2021 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, О. М. Рєзнік, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стебляк. Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 305—308.

9. Швець Н.Р., Акритов А.А. Теоретико-методологічні засади організації та здійснення фінансового моніторингу. Науковий огляд. 2021. № 7 (79). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417>. DOI 10.26886/2311-4517.7(79)2021.4

10. Plakhotnik O. Development of financial monitoring principles for investment projects in the system of transformative changes of industrial enterprises. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 39. С. 207—212. <https://doi.org/10.32843/infrastruct39-34>

References:

1. Blikhar, V.S., Kozlovets', M.A., Horokhova, L.V., Fedorenko, V.V. and Fedorenko, V.O. (2020), *Filosofia: slovyk terminiv ta personalij* [Philosophy: a dictionary of terms and personalities], KVITs, Kyiv, Ukraine.
2. Vojtenko, V.V. (2018), "Types and principles of financial control in the state administration system", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1560> (Accessed 4 May 2023).
3. Yehorycheva, S.B. (2014), *Orhanizatsiia finansovoho monitorynhu v bankakh* [Organization of financial monitoring in banks], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Kolomiiets', I.V. (2010), "State financial monitoring in Ukraine: current state and ways of improvement", *Forum prava*, vol. 1, pp. 164—169
5. Lieonov, S.V. and Kuryshko, O.O. (2011), "Building a system of internal financial monitoring in non-bank financial and credit institutions", *Biznes-navihator*, vol. 4 (25), pp. 119—123.
6. Siurkalo, B.I. (2003), "Methodological principles of the organization of financial monitoring", *Visnyk Ukrain'skoi akademii bankiv'skoi spravy*, vol. 2. (15), p. 34—37.
7. Siurkalo, B.I. (2011), "Directions for improving the state financial monitoring system", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=779> (Accessed 14 May 2023).
8. Utkina, M.S. (2021), "Regarding the essence and principles of financial monitoring". *Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Reformuvannia pravovoi systemy v konteksti ievrointehratsiinykh protsesiv"* [materials of the 5th International Scientific and Practical Conference "Reforming the legal system in the context of European integration processes"], Sumy State University, Sumy, Ukraine, pp. 305—308.
9. Shvets', N.R. and Akrytov, A.A. (2021), "Theoretical and methodological principles of organization and implementation of financial monitoring", *Naukovyj ohliad*, [Online], vol. 7 (79), available at: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417> (Accessed 14 May 2023). DOI 10.26886/2311-4517.7(79)2021.4
10. Plakhotnik, O. (2020), "Development of financial monitoring principles for investment projects in the system of transformative changes of industrial enterprises", *Infrastruktura rynku*, vol. 39, pp. 207—212. <https://doi.org/10.32843/infrastruct39-34>

Стаття надійшла до редакції 06.07.2023 р.